

Árkosi Benedek korfestő elmélkedései és hazafias imái 1660-ban.

Heltai Gáspár volt az első magyar imádságos könyv kiadója, kinek e téren is jeles úttörő érdemeit Ipolyi Arnold igen szépen méltatta Nyáry Krisztináról írt művében. Heltai példáját többen követték; köztük legnevezetesebb Pázmány Péter, ki szép magyarsággal írta meg „Keresztyéni imádságos könyvét” s még szebb magyarsággal fordította le Kempis Tamásnak Krisztus követéséről írt négy könyvét. Heltait és Pázmányt követi a XVII. százban Árkosi Gelei Benedek, ki ujonnan szerzett unitárius imakönyvében a Heltai klasszikus művének beosztását tartja szem előtt s szívből eredt áhítatos fohászait a Pázmány tőrül metszett magyar nyelvén boesátja Istenéhez.

Azt talán mondanunk sem kell, hogy Árkosi egyszerű, székelyes szólása nem ér fel mindenütt a magyar Cicero szinguzdag, zengzetes dictiójával. Nem is akart ebben versenyezni vele. Sokkal inkább hatott a Heltai puritán lelkülete reá, ki az áhítatosságot az igaz érzésben és nem a szavak dagályos pompájában kereste. Ezért látjuk, hogy bár az „Előljáró intéseben” útal Kempis munkájára, az előszó végén mégis így nyilatkozik: „Én ezt nem a végre írtam, hogy válogatott ékes szókkal, vagy fabulákkal az olvasót gyönyörködtessem, hanem hogy világos tanítással, szükséges intésekkel azokat, kik az ilyenek nélkül szükölködnek, az Istennek igaz ismételre és buzgó szolgálatjára onszoljam és serkentsem.”

A mű teljes ezime ez: „Az hétbéli minden napokra iratattott, és sokféle szükségcinkhez alkalmaztatott *Imádságos könyv*, mellyben az imádságoknak előtte vadnak a Szent-Irás szerént való régi és igaz vallásról, a keresztyéni hütről és annak czikeleiről való üdvességes *elmélkedések*.”

A ezimlap hátán, mint jelszó, e két bibliai locus áll: „I. Thes. v. 12. 18. Szüntelen imádkozzatok. Minden dolgokban

hálát adgyatok“. „Róm. XII. 1. Az Istent okossággal és eszeséggel kell tisztelni“.¹

A következő lapon ez „Intés“-t olvashatjuk :

„Kempis Tamás Christus követéséről irt első könyvnek ötödik részében arra int: *Az Írásban hasznot kell inkább keresni, mint mély beszédet.* Azért az áitatos könyveket és együgyüeket (mint ezt is) úgy olvassa kiki, mint a mély és fenjáró irásokat. Meg ne háborítson téged az írónak becsületi, nagy-é, avagy kicsiny tudományú volt; hanem az igazságnak tisztasága indítson az olvasásra: ne keresd azt, ki mondotta, hanem mit mondott, azt vedd eszedbe.“

„Ide néz a Rabbinusoknak régi közbeszédék: Ne nézz a kantára, hanem arra, a mi benne vagyon, mert gyakorta az új kanna teli ó borral; azaz: gyakorta az új írásban régi erős fundamentumú tudomány vagyon“.

Megtanuljuk e szavakból azt, hogy Árkosi név nélkül akarta közzé bocsátani munkáját, mint általában szokás volt ez az unitáriusoknál a XVII. sz. derekán. Sok zaklatást szenvedtek a Rákócziaktól szabadabb szellemű nyilatkozataikért, nem esoda, hogy nem vágyódtak irói babérok után. Még első rangú vezérférfiaik is lemondtak a nyilvánosság előtt való élénkebb szereplésről. Úgy, hogy Geleji Katonának világi karhatalommal kellett egyszer-máskor előállíttatni őket, ha kedve volt egy kis győzelmes disputatióra. Azt mondanunk sem kell, hogy 1638 óta fej- és jószágvesztés terhe alatt tiltották el az orthodox fejedelmek a Dávid korabeli tiszta unitarizmus hirdetését. Nem volt könnyű tehát vitatkozni, mikor titkolni kellett meggyőződésüket. Hallgatva türték a szabadszájú szidalmakat, melyekkel az orthodox főpap a fejedelem költségén nyomtatott vaskos könyveiben elhalmozta őket. Nemesak az irodalom, a közélet teréről is mindinkább vissza kellett vonulniok. Az udvar járt ebben is jó példával elől s csakhamar országszerte észlelhető, hogy az unitáriusok mindinkább kimaradnak a közhivatalokból. Mikó Ferencz volt a fejedelmi udvarnál utolsó

¹ A székegykeresztúri könyvtár legszebb régi másolatában, mely hiven a nyomtatást utánozza, a czimlevél után egy lapnyi intés, azután az ajánlás ő, az előre bocsátott elmélkedések és reájok alkalmazott imák 261 sűrűn beirt 4 r. lapot foglalnak el. S ezután áll még a nagy gonddal készített index 4 oldalon.

nagy emberök, kinek utolsó tisztességtételére a gyászverseket maga az ifjú Árkosi Benedek írta 1635-ben a hidvégi hires iskolában. Mikó halála után megindul a református vallásra való áttérítgetés a fejedelem körül forgoló unitárius főrendek között is. Ugyanezért nyilvánvaló „hizelkedés“ s nem szivből jött őszinteség iratja Árkosival kiadásra készített névtelen munkájában e sorokat:

„Ezeket is penig nem a végre irtam, hogy az mű Kegyelmes Fejedelmünk ellen panaszolkodjam, hanem hogy az hamisaknak [értsd: a fejedelmeket vallásháborúra és hitüldözésre unszó papoknak] szájok bédugattassék; mert arról *minden hizelkedés nélkül* vallást tehetünk, hogy miolta a jó Isten Erdély országába az igasságnak tudományját, az unitaria religiót, vallást feltündököltette, semmi erőszakot a fejedelmektől nem szenvedett [hát a Báthoryak? az óvári templom elvétele Báthory Gábortól, az Appellatium elvétele Bethlen Gábortól, a szombatoság ürügye alatt üzött vagyonekobzások, ekklezsia-elragadozások?]; sőt inkább szép szabadságában megtartatott, mind ez mai napiglan privilegiuma meghagyatott. *Azoknak is*, kik abban állhatatosak voltak, illendő tisztességek és becsültek megadatott és *valakik érdemlették*, a tisztviseléstől el nem rekesztettek. *Ha mi fogyatkozás esett*, annak okai az háládatlanok voltak, a kik sem Istenhez [érti a szombatosokat], sem fejedelmekhez hívek nem voltak, a mint erről írt *Maccab. 7. 9.* [Itt Székely Mózes párthiveire gondol].

„Méltó dolog ez okáért, hogy a mi ekkédiglen [eddig] való Kegyelmes Fejedelminket azok közé számláljuk, kik mindeneknek jó példát hattanak, mint kelljen a jó magistratusnak magát viselni a különböző vallásbeliekhez. Melly ebbéli kegyelmességekért ő Nagyságokat a Seregeknek Ura Istene mind örökké boldogítsa. Mi is könyörögjünk, hogy az Isten ezután is ingyen való jó kedvből kegyes Istenfélő magistratusokat adgyon és paranesoljon“.

Egy rövid ima következik e jellemző nyilatkozat korfestő szavai után, mely imának olvasásakor akaratlanul is a tyrannus hosszú életéért esedező görög asszony jut eszünkbe. (Nehogy még rosszabb következzen a meghalt kényúr után). Erdély ekkor már csak a katolikus országokhoz viszonyítva volt a vallásszabadság országa. Látszik az egész terjedelmében közölt

nyilatkozatból, Árkosi mennyire szerette volna megnyerni műve kiadásához az orthodox világi hatóság beleegyezését. „Az Magistratusokról“ irt egész elmélkedése megerősít e föltevésünkben. Árkosi Benedek itt melegen fölszólal a vallásszabadság érdekében. A vallás nem testi, hanem lelki dolog s Istennek ajándéka, mint a hit.¹ „Nincsen a hivek gyülekezeteinek nagyobb rontója, s ellensége, mint a ki azt tüzzel-vassal és testi fegyverrel akarja oltalmazni: hasonlóképpen a lelki farkasokat lelki fegyverrel kell a nyájtól elüzni. Lásd *Eph. VII.*“ „Ha megvizsgáljuk a keresztény országoknak állapotját, valaholott még eddég olyan üldözések esett a kereszténeknek a kereszténektől, azok háborúabb állapottal voltak, mint egyebek. Példa erre Németország, Lengyelország, Belgium és több tartományok, mellyek soha békességre nem mentenek, miglen a vallásoknak szabadságok bomlófélben volt“.

E külföldön széttekintés után Erdélyre tér ismét vissza az író, hol a vallásoknak szabadsága akkor szintoly bomlófélben volt, mint a véres vallásháborúk előbb felsorolt színhelyén.

Visszapillantva azután a sokfelől fenyegetett unitarizmus dicső múltjára is, kijelenti nyíltan könyve valódi célját, melyben az igaz vallás igazán való megmutatásával még az ellenségeket is az üdvösséges útra óhajtáná téríteni.

Ám lássuk, mint mondja el maga a nagyhirű tudós és jeles író az „Előljáró Intésben“ ezeket!

*

„Mivel az igaz keresztényeknek gyülekezetek nem egyéb, hanem az Christusnak szerető teste és az nagy Istennek dicsőséges hajléka, Oh mely boldog volnál te is, édes hazánk, Erdély, hogyha a te drága jódot és örömdöt értenéd. Mert tehozzád is az új Jérusalem a mennyből alá szállván, imé az Istennek hajléka régota vagyon az te fiaiddal, ő véllek lakozik és az ő fiai és az Isten, az ő Istenek, ő véllek vagyon.“

Noha a kereszténséghez az ő karjait sok gazdag országokra és hatalmas nemzetségekre régtől fogván kiterjesztette, sok bölesek és ékesen szállásnak mesteri hirdetik széllyel e világon az Evangeliumot, de mégis az Apostoloknak igaz és tiszta tudományok ritka helyen maradhatott meg, mert annak az ő tiszta folyamát az hitetők az ő világi haszontalan és Istent

¹ Dávid Ferencz s az 1568. tordai országgyűlés hangoztatták ezt először.

boszantó találmányokkal megzavarták. Innen vagyon, hogy noha a keresztyéneknek nevek mind eddég fennmaradott, de gyakorta azoknak részek nem keresztyén volt, hanem az Sátánnak Synagogája. De a miképpen némely folyóvizek a földnek mélységében enyészedvén, sötét és titkos árkokban folynak mindaddég, miglen viszontag alkalmatos helyet találnak, a hol kifokadhassanak: úgy a Christus hiveinek is az ő számok sokszor megfogyatkozott s nevek is mintha ugyan kivesztenek volna, tellyességgel csaknem eltöröltettek; de az Isten nem akarván tellyességgel az ő igasságát kioltani, az ő hiveit ottanottan ismét felemeite és az ő dücsőségének hajlékát megvilágosította“.

„Ez mi hazánkban is az Isten a földet, mellyen állattunk, megszentelte vala, mennyei szent tudománynak tiszta folyamát kifokasztotta vala, a bálványozásnak tévelygéséből az igasságnak világosságára hozott vala, és *sok nemes nemzetségekre olyan nagy kegyelmét sok üdöktől fogván ki nem öntötte vala, mint mi veánk és a mi hazánkra*. De micsoda gyümölese lón ezeknek? Az Isten te belölled szöllőt plántála és azt mind eddég szorgalmasan műeltette; te pedig vad egrest termettél. Az ő ismértinek igaz tudományát régolta közli te veled; az ő szent igéjének tiszta hirdetését sok üdöktől fogva hallgattad; de még is igen vakmerőül s háládatlanul a te füleidet másfelé fordítottad. Istenedet, ki tégedet teremtett, okoskodó lélekkel felruházott s megékesített, ki szent sátorát és országát te benned helyhezette vala, tagadni elkezdted; bálványozással, káromló tévelygésekkel, sok fertelmességekkel, háborgásokkal, egymás gyűlölségével, kegyetlenséggel, részegeskedéssel, ondok buja étellel és egyéb rút vétkekkel, veled lakozó és jöltévő istenedet magad ellen gerjesztéd és tölled elidegenítettél és soha mind ez ideig is a te álnokságod sarjait (sarújait) lábaidról le nem vetkezted. Minek okáért halljad, mit mond az Isten te néked. *Jel. III. 15.* Tudom a te dolgaidot, hogy sem hév, sem hideg nem vagy; azokáért kiokádlak az én számból! Báresak ez így jutna eszedben, hogy az Isten a te hamisság! miatt és a te hitetlenségédért az Abrahámnak kedves magvától eltávozott s még az természet szerént való (szelid) olajfának ágai is letörettették, hogy te béoltatnál. Most azért te néked mondgya az Apostol Szent Pál: Róm. II. 22. Tekints megli az Istennek kegyelmességét és keménységét; azok ellen, kik elestek, keménységét; te hozzád pedig kegyelmességét, ha megmaradsz az kegyelemben; mert ha nem, te is kivágattatol“.

„Erre intenek tégedet, édes hazánk, Erdély, nemcsak az Úr Christus az ő Apostolaiival edgyütt; hanem mind edgyig az propheták, valakik Izráelt nagy szorgalmatossággal az Istennek igaz ismérleti és törvénye mellett megtartani akarták, hogy teremtő és gondviselő Istenektől el ne szakadnának és ez világ-

nak fertelmességében ne keverednének. *Aragy báresak a te nyomorúságodnak árizei jutnának eszedben, mellyek immár egynéhány esztendőktől fogva te rajtad által folynak. Ime mint lőttél esűjja minden környülünk lakozó népeknek és miképpen a földhöz vert minket az Isten a mi bűneinkért. Az mi országunk pusztaságra jutott. városaink és falúink tüzzel megégettettek, a mi földünket szemünk láttára az idegenek emésztették meg és ha a Seregek Ura Istene magot nem hagyott volna mi bennünk, úgy jártunk volna, mint a Sodomabeliek és hasonlók lőttünk volna Gomorához*”.

„Mivel azért az Isten nagy irgalmasságából magot hagyott mi nekünk és minnyájunkat mind el nem vesztett, bizonyára igen szükséges dolog, hogy immár ezután az Istentől tanuljunk félni és őtöt szent életben, igasságban szolgálni. Mert a miképpen a magot azért vetik el a földbe, hogy megrothadván, bővebb gyümölcsöt hozzon; és miképpen az ezüstöt azért olvasztják meg, hogy az ő salakjától megtisztuljon: úgy az Isten ő sz. Felsege is majd szintén az elrothadásig elhintezett és hánt minket, hogy a nyomorúságoknak lángoló kemencéjében megtisztulván és megfrisseltetvén, a keresztyéni szent életnek bővebb gyümölcsét teremtenők”.

„Hogy azért az Istennek ellenünk felindúlt haragja megszűnjék és teliyességgel, mint Sodoma és Gomora, vagy a Sidórország, mi is el ne veszszünk, senki mostan szükségesebb, hasznosabb és Isten előtt kedvesebb dolgot nem cselekedhetik, mint ha kik az nékiek adatott tálentum szerént *az mi részedelmünkre rohant nemzettséget az üdresseséges útra és az Örök életre téríteni és az Istennel megbékéltetni ügyekezük*”.

„En is azért, Keresztyén Olvasó! te bűnös szolgád, társod, akarván az Istennek tárházában edgy fillérceskét vetni, ezt az *Imátságos könyvet* úgy ügyekeztem irni, hogy ez mi szegény Hazánkknak ilyen nagy szükségében vellek edgyütt használjak. Mert itt az Úr kegyelméből megmutatom nemesak azt, mint kellyen az Istennek imátkozni és őtöt mind szüntelen szolgálni; hanem azt is, *mi légyen a régi Sz. Írás szerént való igaz vallás*! és az Istennek velünk lakozására méltó tiszta keresztyén élet. Az Hetekben lévő minden napokra bizonyos számú imádságokat rendeltünk, minden imádságnak eleiben szükséges elmélkedéseket irtunk, mellyekkel az értelem nélkül valókat tanítjuk, az bűnösöket megjobbulásra serkengetjük, a szomorúkat vigasztaljuk, a kétségben esteket bátorítjuk s mindeneket az imátságra készíteni ügyekezünk”.

Az itt bemutatott előszó után az „Imátságos Könyvek” tartalmát így sorolja fel Árkosi:

¹ Ezért nem engedték meg első sorban az imádságos könyv szabad kibocsátását. Az orthodox fejedelmek püspökei ez időben még a legegyszerűbb unitárius kátét is, mely szintén az igaz vallást ismertette, eltiltották a nyilvánossáig elől.

„A könyörgésről való Előljáró Intés. Ki légyen az Isten, kinek kell könyörgeni. Az Isten minémü légyen. Az Isten akaratjáról, végezéséről és tanácsáról. Az Istenben lévő indulatokról. A mindennapi könyörgés magyarázatjával együtt.¹ Ki légyen a Jézus Christus. A Christusnak prophetai tisztiról. A Christusnak papi tisztiról. A Christusnak királyi tisztiról. Hálaadás. — Mi légyen a Szent Lélek. Könyörgés a Szent Lélekért“.

„*Hétfő.* Imádságra való első elmélkedés: A Christusnak törvényéről. Reggeli imádság. II. elmélk. Az igaz vallásról. Könyörgés, hogy az igazság mellől el ne essünk. III. elm. Az eleven hűtről. Könyörgés“.

„*Kedd.* Első elmélk. Hogy a Christus törvényét Isten erejével bétöltenünk nem lehetetlen. Reggeli könyörgés. II. elm. *A lelki tanítóknak és Szent Pálnak példájáról. Könyörgés a lelki tanítókért.* III. elm. A jóban végig megmaradásról. Estvéli könyörgés“.

„*Szerda.* Első elmélk. Az Istennek és az Christusnak követéséről. Reggeli könyörgés. II. elm. *A magistratusokról.* Könyörgés a jó magistratusért. III. elm. Az halálról. Bünbocsánatért való könyörgés“.

„*Csütörtök.* I. elmélk. A hiveknek sok nyomorúságairól. Reggeli könyörgés. II. elm. Az hadakról. Fegyver ellen való könyörgés. III. elm. A betegekről. Nyomorúság idején való könyörgés. Bünbocsánatért való könyörgés“.

„*Péntek.* I-ső elmélk. Az ítélet napjáról. Reggeli bünbocsánatért való könyörgés. II. elm. A bünről. Bünbocsánatért való könyörgés. III. elm. A bünbocsánatról. A bünbocsánatért való töredelmes imádság“.

„*Szombat.* I. elmélk. A szombatról. Az Istennek nagy hatalmas voltáról való vallástétel. II. elm. A betegekről, foglyokról, özvegyekről és útonjárókról. Könyörgés a betegekért. Útonjáróknak és jövevényeknek imádsága. Foglyokért való imádság. Arvákért, özvegyekért és minden nyomorúttakért. Új házasok imádsága. Nehézsek (nehézkés, viselős) imádsága. Új magzatért való hálaadás. Magtalanok imádsága. III. elm. A fegyverről, éhségről, égi háborúkról és döghalálról. Éhség-, drágaságbéli imádság. Régi háborúkban való imádság. Döghalálnak eltávoztatásáért való könyörgés“.

„*Vasárnap.* Elmélkedés: A mennyei boldogságról“. (Egyszermind a mű befejezése.)

*

Tanulságos megfigyelni, mily hangú elmélkedéssel kíséri a közállapotokkal elégedetlen Árkosi a kiadni akart imádságos

¹ E ezim alatt kilencz ima van. A „Miatyánk“ minden mondatára egy-egy.

könyvet. A kedd napra szánt könyörgések II-dik elmélkedése „A lelki tanítóknak és Szent Pálnak példájáról” szól. Polemia rejlik itt Szent Ágoston és Kálvin Institutiói ellen. Pál apostolt itt megvédelmezi ellenök, — ki az Isten törvényeit megtartotta.

Az unitárius hitvalló „elmélkedése“ *Szent Pál apostól példájáról* (vesd össze a Róm. VII. 7—25.) így hangzik:

„Immár azért, oh te szegény keresztény nyáj! vizsgálj meg, ha tégedet hordoznak-é igaz úton az te tanítóid, avagy nem, kik még a szent életű Apostolokat is a magok életekhez hasonlónvá akarják tenni, hogy az testi életben és az bűnnek szabadságában élhessenek. Szent Pált méltán követeljük, de azokat, kik valamely tudománnyal a bűnre felszabadítanak, bizony veszedelmes dolog hallgatni és követni. *Lásd Phil. III. 17., 18., 19.*, kik csak az testiekben bölesek, *Thess. III. 7., 8.* Igen meg kell válogatnunk tehát, kiknek tudományokat végyük fel a követésre, mert sokak az Irást veszedelmekre magyarázzák, főképpen az Szent Pál mondásit, melyekben homályos értelmű mondások vadnak, a mint megirta Péter Apostol *2. L. III. 16.* Némelyek olyan tudományokat gondolnak fel, melyekkel az emberek előtt nagyobnak tartassanak a testiekben és az Christusnak keresztit elkerülhessék, nem akarván megfeszülni ez világnak szent Pállal és az Christussal“.

„Jó próba ez: Valamely tudománynak rossz gyümölese vagy, az nem lehet igaz tudomány. Hogy lehet pedig jó gyümölese annak az tudománynak, mely azt erősíti, hogy még az apostolok is testi emberek voltak elannyéra, hogy eladattanak rabul a bűnnek törvényének. Ez a vallás, a ki ilyen Apostolokat követ, ügyezhetik-é valami jóra? Vallyon a testi gonosz kívánságtól őrizkedhetik-é szívesen az ilyen ember? Kárhoztatja-é és kárhoztathatja-é a világi külömb-külobbféle bűnben buborékolót? Bizonytal semmiképpen nem. Mivel azért az ilyen testi böles papok azt tanítják, hogy mindezeket közönségesen mindenekről praedikállották az Apostolok, sőt még magokat is ki nem választották, azonban az Apostoloknak példájokra intnek másokat: vallyon nem arra oktatnak-é, hogy az Istent mű se keressük, ne féljük őt és ne tiszteljük; nyilvánossággal nem egyéb, hanem ezekre intenek az ilyen Irásmagyarázók“.

„Nem esuda azért, ha azok, a kik az ilyen Tanítóknak tudományokat vészik, annyi sok átkozódással, bosszúságokkal terhelik magokat az Tanítókkal edgyütt, mert ilyen az ő tudományoknak gyümölese: nem hiszik, hogy még Isten erejével is senki az paranesolatokat bétölthetné, vagy bétölthette volna: azért azt gondolják, hogy lehetetlen dologban miért fáradoznának. Továbbá azt gondolják, hogy az Christus megfeszített, elégségeskép-

pen eleget is tött minden választottakért; tehát mire kellene a poenitentia? Nemde nem elfedezi-e anélkül is az ő bűnökét a Christusnak szentsége és igassága? "

„Azt mondgyák mégis továbbá: A választottak soha semmi úton-módon az Isten kegyelméből ki nem eshetnek, ha az Istent szemben átkozzák is; azért mitől félhetnének és mitől kellene félniük? Ha azt is mind felforgatnók, a mit vallanak az Isten decretumáról és két egymással ellenkező akaratjáról, az ő értelmek szerint kétség nélkül megtapasztalnók, hogy nemcsak az apostolokat, hanem az Istent is magokhoz hasonlónak itilik lenni; de övék légyen ez a vélekedés és szent írás magyarázása. En arra íntek mindeneket a szent írás által, hogy ne bizza magát s lelkét olyan kardéra, mert nem olyan könnyen adatik az üdvösség. Nem mondom azt, hogy gyakorta hasznos és szép tanácsokat nem téznek; de az olyan tanítások az ő tudományokkal (az kik, mondom, olyanok) szemben vának és ellenkeznek, melyet valaki eszében véssen, főképpen bűnben heverő ember, lehetetlen dolog, hogy abban akármely szép tanítás és poenitentiára való intés foganatos légyen. Azt is nem mondom, hogy nem volnának az olyan vallásbéliek között együgyű jó erkölcsű és Istenfélő emberek, mert vadnak: miképpen ellenben az igaz vallásban is sok Istentől elfajúlt és elvetemedett életű emberek vadnak, kik miatt káromoltatik az Istennek igassága. De erről azt mondom, hogy egyiknek is, hogy ilyenek vagy amolyanak légyenek, nem az maga vallása hozza és egyik is nem él az ő maga vallása szerint. Epicurus a testi gyönyörűségben helyeztette minden örömét és tudományát, de mégis Cicero azt mondja, hogy annak az ő tanítványi közül voltakán józan életűek, jóllehet nem volt józan tudományok. Így kell gondolkodni az ilyen keresztének felől is“.

„De oh boldog Isten! azokon kívül is hol vagyon most a jó példaadó tanító, a kiknek a szent erkölcsökben világoskodniok kellene, a mint Szent Máté inti *V. 16., 17.* Szent Pál is *I. Pét. II. 12.* és több helyeken. Azok most olyanok, mint az, kikről szóllottanak az propheták. *Jer. XXIII. Esa. LVI. 11., 12., 19.* *Az örüllői, úgymond, vakok, valamenyien vadnak, semmit nem tudnak. Olyanok, mint az néma ebek, melyek alkalmatlanok az ugatásra, szunnyadozók, részteg fekvők.* Kiesoda fejezhette volna jobban ki a mostani tanítóknak és előljáróknak, a kik így magyarázzák a Szent Írást, az ő erkölcsöket? Ugy értem az írásból, hogy az Isten három vétkekért szokott főképpen közönséges romlást bocsátani az országra. 1. Az uraknak kegyetlenségekért, irgalmatlanságokért és kevélységekért. *Lásd Esa. III.*

¹ Karádi Pál az első, ki az itt kárhoztatott praedestinatiót az unitáriusok közül megtámadja. Lásd az 1569-ben kinyomtatott „Balassi M. árul-tatásában“.

100 054
?

16., 17., 18. 2. A népnek bálványozásáért. *Lásd Ezech. XIV. 3.*
 3. Az pásztoroknak és őrállóknak veszett életékért. *Esa. XXVIII.*
 7. *Jér. VI. 13., 15.* Mindezek a mi országunkban régtől fogva uralkodnak: nem csuda, hogy Isten minket pusztító ellenségek által fogyatott és büntetett; sőt még most is szüntelen való félelemben és rettegésben vagyunk. Mit tudunk egyebet mondani, hanem: *Igaz vagy, Uram, és igazak a te ítéletid!*

„Azért oh te szegény tudatlan kösség! mely nagy éhségben vagyon az te lelked, a kinek ilyen tanítód vagyon; térj el veszedelmes útaidról és mit kíván Isten te tölled, cselekedd azt. *Lásd Mát. XXIII. Luk. XVI. 20. és körekezendőket.* Te magad megtiltheted, hogy nem jó az te életed; miért tehát, hogy jót nem cselekszel; miért nem távozol el a gonosztól? A teremtésnek kezdetiben Isten büntetést vete mind a csalárd ördögre, mind az megesalattott Ádámra: úgy leszen bizonyyára te néked is dolgod, ha jobb útát nem követsz, a ki ilyen vagy tanítóddal edgyütt. *Róm. II. 6., 7., 8. Mát. XVI. 27.* Dávidot kövessed a poenitentia tartásában, Szent Jóbót békesség türesben, az apostolokat az állhatatosságban: a Christust alázatosságban, engedelmességben, ártatlanságban, a szeretetben és minden szentségben. Hogy penig Isten jó lelki tanítókat adjon, könyörögjünk, mondván”.

I.

Könyörgés a lelki tanítókért.

Mindenható Felséges Úr Isten! ki az te véghetetlen jóvoltodból mind régen az propheták által s mind az utolsó üdöben szerelmes fiad által az te akaratomat megjelentetted, hogy az földi emberek tégedet mint teremptő és jóltévő Isteneket megismerjenek, a jót a gonosztól, az igazságot a hamisságtól, az életet az haláltól megtudgyák választani. Imé, Uram, mely igen megfogyatkoztanak a pásztorok, kik az te népedet igaz tudománnyal és jó pélaadó erköltsökkal üdvösségre igazgathatnák. Feltámadtanak, Uram, és eljöttenek az hamis propheták juhoknak öltözetiben, de belől ragadozó farkasok, kiknek az ő tudományok, mint az fene, eléb-eléb mégyen, dücsekedők és kevélyek; rágalmazók és békesség nélkül valók; nem te szent igéd szerént, hanem testi gyönyörüségek követői és kedvellői. A kegyes életnek képét mutatják, de annak erejét, megtagadták; mindenkoron tanulnak, de az igazságra nem juthatnak.¹

¹ Ime, mily keményen elítéli Árkosi a Geleji Katona-féle jövevényeket, kik a tanulatlan s együgyűbb erdélyi kálvinisták közt igen könnyen hozzájutva az orthodox egyház kormányzásához, az üldözés középkori szellemét, melyet a bigott Alföldről hoztak magokkal, itt Erdélyben is elterjesztették. Apor Péter hasonló módon nyilatkozott a Partiumból behozott türelmetlenségről, mely a kálvinista papokat kiméletlen üldözőkké tette.

Szánd meg, Uram, az te pásztor nélkül való nyájadot és vedd el az te népednek lelki éhségét, kit az te szent fiadnak vérével megváltottál. Távoztasd el az álnokságszerető és békeséggyűlölő örüllókat, kiket nem te küldöttél, hanem magok futottanak örökségednek pusztítására és fogyatására. Uralkodnak, de nem te tölled; fejedelmek löttének, de nem ismérte őket. Adgy, édes Atyánk, nem béreseket, hanem igaz lelkipásztorokat mi nekünk, kik nem kényszerítésből, hanem örömost; nem az nyereségért, hanem az te dütsőségédért mind az te tiszta szent igéddel s mind világoskodó szent erkölcsökkel igazgassák az ő reá bizottatott nyáját, táplálják az éhezőket, a tudatlanokat tanítsák, az elesteket felemeljék, a gyengéket vastagítsák, a keserveseket vigasztalják, a megterheltetteket megkönnyebítsék. Adgyad, Uram, szivekben az erősségnek lelkét, hogy az te szent igédet minden helyeken és minden üdőben nagy bátorsággal predikálják. Ald meg az ő munkájokat és fáradságokat, hogy az te szőlődet hasznoson művelhessék. Nyisd meg elméjeket minden tévelygőknek és bujdosóknak; teremts új szívet minden vakmerő bűnösökben és hajtsad az te szent törvényedhez való engedelmességre igazságodnak ellenségit: ne légyen gyümölestelen az te szent igédnek hirdetője.

Oh mi édes Atyánk! az te szent fiadnak nevében kérünk tégedet, légy te magad az mi lelkünknek vezérlő pásztor; te magad szálljad, uram, az mi szívünkben és lelkünkben, mely elégséges bölcsességet ád az küsedeknek; a szívet megvidámitja, a szemet megvilágosítja. Ne távozzék el, Uram, az te atyai gondviselésed a te gyámoltalan népedtől, *kiket az te esudálatos világosságodra hírtál*. Legeltessed őket kegyesen, hogy semmiben meg ne fogyatkozzanak; abban forgolódhassanak, a mi néz szent nevednek dücsőségére. Vezéreltessék az te nyájad gyönyörűséges füves helyeken és az mennyei kies vizek mellett. A te sokszori meglátogatásodnak botja ne légyen mi nekünk romlásunkra, hanem vigasztalásunkra. Keresd meg, Uram, *az te elozlott és elszéledett nyájadat: gyűjts egybe minden helyekről, az horá eltérültenek a nagy homálynak és háborúságnak napján*. Ronts el az ő igájoknak köteleket és ments ki őket azoknak kezéből, *kik miképpen Pharaoh, úgy szolgáltatták az te népedet*. Vidámit meg nyomorúságok miatt megkeseredett lelkeinket és kövessen minket az te jó voltod életünknek minden idejében, hogy az te nagy neved és irgalmasságod dicsírtessék mindörökké! Hallgass meg minket etc. Amen.

(Folyt. köv.)

KANYARÓ FERENCZ.

A régi diákéletről.¹

(Életfentartás, ruházat, hajviselet.)

Mikor négy évvel ezelőtt a régi iskolából kiköltöztünk, búcsút mondtunk a diákélet sok oly sajátosságának is, amelyet ma hiába keresünk, sehol sem találunk meg egyebüttl, csak régi megsárgult foliánsok és jegyzőkönyvek lapjain akadunk nyomaira. Ugy vagyunk ezzel is, mint a népviseletekkel és szokásokkal, melyek eredeti hamisítatlan tisztaságukban mai napság már ritkán találhatók fel s minél tovább haladunk az általános mivelődés áramlatában, annál kevesebb nyomára bukkanunk a nép gondolkodás- és érzésmódját leghívebben feltűnítő sajátságoknak. Ideje, hogy a mi a múltból még megmenthető, megmentjük.² A jelen és a jövő a multon épül fel s ez a mult sok tanulságot szolgáltat a továbbépítés és haladás irányítására.

A következőkben a 18. század végi és a 19. század eleji diákéletnek egy néhány érdekes sajátosságát, főképp az élet fenntartására, a ruha- és hajviseletre vonatkozókat fogom ismertetni. A régi diákéletnek sok kedves és vonzó mozzanata volt. Az ú. n. *egyenruhás diákok* (societas togata) külön társaságot alkottak, a mely a legszélesebb körű autonómiával maga kormányozta önmagát, részben saját maga hozta és hajtotta végre törvényeit. Ma ez szinte érthetetlennek látszik s önkéntelenül is feltolakodik az a gondolat, hogy szabadságukat, önkormányzatukat szabadossággá, féktelenséggé engedték fajúlni. Korántsem! Sokkal szigorúbban kezelték saját magukkal szemben a törvényeket, mint gondolni lehetne. A tógás diákok között az első volt az *iskola-főnök* (senior). Ezt az ifjúság a tanári kar és néha a consist. jelenlétében választotta. A legnagyobb kitün-

¹ Felolv. a Dávid Ferencz-Egyletben.

² Ez a tapasztalat indíthatta városunk két kiváló tanfériát az utóbbi időkben arra, hogy a régi diákélettel foglalkozzanak. Török István dr., a ref. kollég. érdemes igazgatója, az Erd. Irod. Társaság egyik ez évi ülésén olvasott fel e kérdéstről, főképp a fegyelmi eljárással foglalkozva. Kozma Ferenc felügy.-gondnoknak pedig a *Család és Iskola* (1905. 1., 2., 3. sz.) hasábjain „*Visszapillantás fél század előtti iskolai életünkre*“ c. a régi diákéletnek igen kedves és vonzó képét tárja fel az olvasó előtt s kifejezi sajnálatát afölött, hogy e tekintetben sem tettünk meg mindent, hogy megmentjük a múltból a mi érdemes a megmentésre s tanulságos a jövőre.